

MACIEJ CIEŚLUKOWSKI *

Podstawy teologiczne duszpasterstwa osób z niepełnosprawnością intelektualną

Przez wiele lat niepełnosprawność intelektualna była obarczona różnego rodzaju stereotypami, które nie miały wiele wspólnego z rzeczywistością osób dotkniętych tego rodzaju niepełnosprawnością. W języku potocznym rzadko poprawnie używa się sformułowania ‘niepełnosprawność intelektualna’. Pod adresem osób niepełnosprawnych intelektualnie znacznie częściej można usłyszeć określenia takie, jak: upośledzony umysłowo, kaleka, chory psychicznie, nienormalny czy opóźniony w rozwoju. Współcześnie odchodzi się od wykluczania osób z jakimikolwiek dysfunkcjami, a co za tym idzie, zmienia się również nastawienie do osób z niepełnosprawnością intelektualną¹.

Termin ‘niepełnosprawność intelektualna’ bardzo trudno zdefiniować jednym zdaniem. Nie stanowi ona jednostki chorobowej, natomiast jest niejednorodną grupą zaburzeń z różnym przebiegiem oraz niejednorodnym obrazem klinicznym. Są różne stopnie oraz wiele rodzajów zaburzeń, które towarzyszą niepełnosprawności intelektualnej. W Polsce obowiązuje czterostopniowa klasyfikacja niepełnosprawności intelektualnej, którą wprowadziła Światowa Organizacja Zdrowia: stopień lekki, umiarkowany, znaczny i głęboki².

Stopnie te określane są dzięki specjalistycznemu testowi (Stanford-Binet 5), w którym przypisuje się poziom ilorazu inteligencji oraz określa zdolności poznawcze danej osoby. Niepełnosprawność intelektualna jest przede wszystkim zauważalnym obniżeniem zdolności poznawczych. Należy jednak pamiętać, że niepełnosprawność intelektualna nie powinna być równana z chorobą

* ks. Maciej Cieślukowski – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6954-8589>; e-mail: maciekciesla@interia.pl

¹ Por. B. Rozen, *Edukacja religijna osób z niepełnosprawnością intelektualną. Studium pedagogiczno-religijne*, Olsztyn 2008, s. 29.

² Por. A. Wołowicz-Ruszkowska, *Wsparcie osób z upośledzeniem umysłowym*, https://www.pfron.org.pl/fileadmin/files/p/2393_P_D_P__Wsparcie_osob_z_uposledzeniem_umyslowym.pdf, s. 9-10 (dostęp: 4.05.2024).

psychiczną. Można powiedzieć, że jest to pewien stan, a nie choroba, dlatego też powinniśmy raczej myśleć o niej jako o formie ludzkiego życia, ale o innym postępie rozwoju. Osoby dotknięte niepełnosprawnością intelektualną mają często takie same potrzeby, jak pełnosprawni, a dodatkowo dochodzą potrzeby wynikające z ich niepełnosprawnością.

Jedną z potrzeb każdego człowieka jest potrzeba życia wiarą. Osoby niepełnosprawne intelektualnie, na miarę swoich możliwości rozwoju, również mają taką potrzebę. Stąd tak ważne jest, aby te osoby otaczać troską duszpasterską. Jak zauważa Z. Pawlak, duszpasterstwo to wszelka aktywność Kościoła, która urzeczywistnia we współczesnym świecie zbawcze dzieło Jezusa Chrystusa³. Celem każdej takiej aktywności jest jednoczenie człowieka z Bogiem i bliźnim przez miłość. Ważne jest zatem, aby Kościół i Jego działalność duszpasterska nie ograniczała się jedynie do pełnosprawnych, ale żeby wszelką troską otaczać również tych, którzy zmagają się z intelektualnymi brakami.

Niniejszy artykuł zmierza do ukazania tego, że forma duszpasterstwa nadzwyczajnego osób z niepełnosprawnością intelektualną ma swoje uzasadnienie teologiczne. Podstawowym źródłem jest tu nauczanie Kościoła (współczesnego), na które składają się dokumenty Soboru Watykańskiego II, papieży doby soborowej i posoborowej: Jana XXIII, Pawła VI, Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka. Wykorzystane zostały także dokumenty Stolicy Apostolskiej oraz opracowania naukowe dotyczące omawianego zagadnienia. Podjęty przedmiot badań, a przede wszystkim wykorzystane źródła implikują przyjęte metody badawcze. Wykorzystano więc następujące metody szczegółowe: metodę monograficzną jako metodę wiodącą oraz metodę historyczno-krytyczną, porównawczą, analogii i krytyki treści. W kolejnych rozdziałach pracy ukazane zostaną podstawy trynitarne, chrystologiczne, pneumatologiczne oraz eklezjologiczne tego typu duszpasterstwa.

1. Trynitarne podstawy duszpasterstwa osób z niepełnosprawnością intelektualną

Duszpasterstwo jest zbawczą działalnością Kościoła. Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium* mówi, że „w ten sposób cały Kościół ukazuje się jako lud zjednoczony jednością Ojca i Syna i Ducha Świętego”⁴. Pewnego rodzaju punktem wyjścia do rozważań podstaw duszpasterskich osób z niepełnosprawnością intelektualną są również inne słowa z tej konstytucji: „W rozmaitych rodzajach życia i powinnościach jedną świętość uprawiają wszyscy, którymi kieruje Duch Boży, a posłuszni głosowi Ojca i czcząc Boga Ojca w duchu i prawdzie, podążają za Chrystusem ubogim, pokornym i dźwigającym krzyż, aby zasłużyć na uczestnictwo w Jego chwale. Każdy stosownie

³ Z. Pawlak, *Duszpasterstwo*, w: *Katolicyzm A-Z*, red. Z. Pawlak, Poznań 1983, s. 84-85.

⁴ Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium*, nr 4.

do własnych darów i zadań winien bez ociągania kroczyć drogą wiary żywej, która wzbudza nadzieję i działa przez miłość”⁵.

Trójca Święta postrzegana jest jako tajemnica miłości międzysobowej. Następuje w Niej wymiana miłości między Bogiem Ojcem, Jezusem Chrystusem oraz Duchem Świętym. Ta wymiana polega na tym, że Ojciec całkowicie udziela siebie Synowi. Syn z kolei odpowiada miłością na Jego miłość i jednocześnie oddaje Mu siebie w miłości. Z miłości Ojca i Syna pochodzi Duch Święty⁶. Bóg zatem jest wspólnotą miłości Ojca i Syna i Ducha Świętego⁷.

Miłość w życiu Osób Trójcy Świętej sprawia, że otwiera się Ona nie tylko na siebie wzajemnie, ale również na stworzenie. Papież Benedykt XVI napisał, że Bóg istnieje dla człowieka, a Jego istnienie tętni w relacji. „Biblijny Bóg nie jest czymś w rodzaju monady zamkniętej w sobie i zadawałającej się własną samowystarczalnością, lecz jest życiem, które chce się dawać, jest otwarciem, relacją”⁸. Bóg obdarowuje stworzenie swoją miłością i obecnością.

Gdy Bóg w Trójcy Jedyny z miłości powoływał do istnienia człowieka, wyposażył go we wszelkie możliwości rozwoju, które miały być obrazem Jego Osoby. Człowiek został zatem stworzony jako najdoskonalsze dzieło Pana Boga. Dodatkowo człowiek docelowo powołany jest do przebywania z Bogiem w Królestwie Niebieskim oraz nosi w sobie nieśmiertelną duszę. Nawet po grzechu pierworodnym, a więc w momencie oddalenia się od Pana Boga, Ten w swojej miłości nie pozostawił człowieka samego, ale z miłości posłał swojego Syna, aby przez swoją mękę, śmierć i zmartwychwstanie odkupił ludzkie winy. To wszystko nadaje wyjątkową godność człowiekowi⁹.

Z tego faktu wynika, że każdy człowiek, a więc również niepełnosprawny intelektualnie, jest stworzony na Boży obraz i podobieństwo. Jest to godność i wartość osoby, która nie jest zależna ani od stanu zdrowia, ani stanu świadomości czy stopnia rozwoju umysłowego bądź zasług moralnych. Bóg stwarzając człowieka, jednocześnie akceptuje go takim, jaki jest. Godności dziecka Bożego nie pozbawia człowieka żadna niepełnosprawność, słabość czy cierpienie¹⁰. Każdy zatem człowiek, również niepełnosprawny intelektualnie, ma prawo do wiary w Boga oraz poznawania Jego miłości. Światopogląd chrześcijański uznaje godność i wartość każdego człowieka równomiernie. Boży plan zbawienia jest taki sam dla każdego. Z tej prawdy wynika to, o czym pisał św. Paweł: „Nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już niewolnika ani człowieka

⁵ Tamże, nr 41.

⁶ Por. D. Lipiec, *Podstawy teologiczne działalności charytatywnej*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 12(2017), nr 3, s. 66.

⁷ Jan Paweł II, *Katecheza Bóg jest niewysłowioną i przenajświętszą Trójcą: Ojcem, Synem i Duchem Świętym*, w: Jan Paweł II, *Co to znaczy wierzyć?*, Warszawa 1988, s. 109-112.

⁸ Benedykt XVI, *Spółczesność na obraz Boga*, *OsRomPol* 39(2008), nr 6, s. 7.

⁹ Por. R. Dettlaff, *O godności ludzi z upośledzeniem umysłowym*, „Studia Gdańskie” 14(2001), s. 302.

¹⁰ Por. D. Kornas-Biela, *Osoba niepełnosprawna, chora, cierpiąca: nauczanie Jana Pawła II*, w: *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, red. D. Kornas-Biela, Lublin 2000, s. 359.

wolnego, nie ma mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie” (Ga 3, 28).

Najwyraźniejszym dowodem podobieństwa do Boga są władze umysłowe człowieka, czyli jego rozum i wola. To właśnie te władze sprawiają, że człowiek jest w stanie poznawać miłość Boga i nawiązywać z Nim relacje. Jest to przywilej, który czyni z istoty ludzkiej osobę. Cały człowiek, a więc nie tylko nieśmiertelna dusza, ale również jego ciało, partycypuje w godności „obrazu Bożego”. Mimo, że osoby dotknięte niepełnosprawnością intelektualną, z przyczyn od nich niezależnych, nie korzystają w pełnym stopniu z władz umysłowych, to nie istnieją jednak żadne podstawy, by ta sytuacja negowała ich godność umiłowanego dziecka Bożego. Już sam fakt posiadania rozumu, a niekoniecznie jego właściwe używanie, decyduje o podobieństwie do Boga. Osoba z niepełnosprawnością intelektualną, z przyczyn niezależnych, nie ma możliwości w pełni korzystać z możliwości ludzkiego rozumu. Oznacza to, że niejednokrotnie uniemożliwia to takiej osobie postępowanie, które mogłoby urągać godności dziecka Bożego poprzez grzech¹¹. Ludzka godność nie jest uwarunkowana sytuacją czy możliwościami poznawczymi człowieka. Nie jest ona mniejsza w skutek niepełnosprawności intelektualnej, przez którą niekiedy człowiek nie może w pełny sposób poznawać Stwórcy. Nie zostaje pomniejszona nawet przez poważne upośledzenie¹². *Katechizm Kościoła Katolickiego* podaje, że „cała osoba ludzka jest przeznaczona, by stać się w Ciele Chrystusa świątynią Ducha”¹³. W Pierwszym Liście do Koryntian Św. Paweł pisze: „Czyż nie wiecie, że ciała wasze są członkami Chrystusa (...), że już nie należycie do samych siebie? Chwalcie więc Boga w waszym ciele!” (1 Kor 6, 15. 19-20). Apostoł Narodów akcentuje w ten sposób konieczność szacunku dla własnego ciała, ale jednocześnie dla ciała drugiego człowieka, w sposób szczególny, kiedy jest dotknięte jakimkolwiek cierpieniem¹⁴.

Kościół, uznając godność człowieka, zawsze starał się otaczać troską duszpasterską osoby dotknięte niepełnosprawnością intelektualną. Istotnym argumentem dla tak rozumianej troski jest przykazanie miłości Boga i bliźniego. Każdy człowiek, zarówno zdrowy, jak również niepełnosprawny intelektualnie, jest identycznie kochany przez Boga w Trójcy Jedynej, wezwany do uczestniczenia w życiu Jezusa, a także ma prawo do obdarowywania wszelkimi łaskami duchowymi Kościoła. Wszelkiego rodzaju niepełnosprawność intelektualna nie uniemożliwia autentycznej miłości chrześcijańskiej z tymi, którzy jej doświadczają. Wręcz przeciwnie, istnienie w zamyśle Bożym tych osób, jest

¹¹ Por. R. Dettlaff, *O godności ludzi z upośledzeniem umysłowym*, s. 303.

¹² Por. B. Rozen, *Edukacja religijna osób z niepełnosprawnością intelektualną*, s. 197.

¹³ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, nr 364.

¹⁴ Por. tamże, nr 1004; M. Madej-Babula, *Wychowanie religijne w procesach integracyjnych, w: Etyczne i duchowe potrzeby osób niepełnosprawnych*, red. R. Buchta, K. Sosna, Katowice 2007, s. 16-19; J.M. Long, *The Human Being as Body and Soul*, „Studia Elckie” 22(2020), nr 3, s. 313-324.

ogromną szansą na wyzwolenie w innych postawy szczególnej wrażliwości, ponieważ można ich zaliczyć do ubogich, do których należy Królestwo Niebieskie (por. Mt 5, 3)¹⁵.

2. Chrystologiczne podstawy duszpasterstwa osób z niepełnosprawnością intelektualną

Miłość trynitarna Boga wobec człowieka najpełniej objawiła się w akcie posłania Jego Syna. To Syn Boży został posłany przez Ojca w Duchu Świętym w celu przywrócenia utraconej jedności między Bogiem a człowiekiem. Przyczyną tej straty był grzech pierworodny. To właśnie w momencie grzechu pierwszych rodziców nastąpiło zwątpienie w Bożą miłość. Bóg jednak nie pozostawił człowieka samego, a pragnął od początku odbudować relację miłości. Wymagało to Jego interwencji, dlatego posłał na świat swojego Syna. Przyszedł On, aby przywrócić na nowo utraconą jedność miłości. Szczytem i punktem kulminacyjnym tego posłannictwa była męka, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa, a więc Jego Misterium Paschalne¹⁶.

Chrystusowy nakaz misyjny brzmi: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego. Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem” (Mt 28, 19-20). Jest to niepodważalne prawo, które dotyczy każdego człowieka, niezależnie od tego, jakim mówi językiem, bądź jakiej jest rasy czy narodowości. Dotyczy to również zdrowia fizycznego czy intelektualnego. Zatem osoby dotknięte niepełnosprawnością intelektualną również mają prawo do duszpasterstwa wynikającego z tego nakazu Chrystusa¹⁷.

Potrzeba duszpasterstwa osób z niepełnosprawnością intelektualną wynika z potrzeby kontynuacji misji Chrystusa. On jest pełnią Słowa Bożego. Z kolei to Słowo przepełnione jest miłością, dlatego że Bóg stworzył człowieka z miłości oraz z tej samej miłości go zachowuje, niezależnie od stopnia pełno- bądź niepełnosprawności. Duszpasterstwo to ma doprowadzić do uczestnictwa w życiu Boga¹⁸.

Papież Franciszek podkreśla: „Największym świadkiem miłosiernej miłości Ojca do chorych jest Jego Jednorodzony Syn. Ileż to razy Ewangelie opowiadają nam o spotkaniach Jezusa z ludźmi cierpiącymi na różne choroby! On ‘chodził po całej Galilei, nauczając w ich synagogach, głosząc Ewangelię o królestwie i lecząc wszelkie choroby i dolegliwości wśród ludu’ (Mt 4, 23). Możemy zadać sobie pytanie: skąd ta szczególna wrażliwość Jezusa na chorych, do tego stopnia, że staje się ona również głównym dziełem w misji apo-

¹⁵ Por. B. Rozen, *Edukacja religijna osób z niepełnosprawnością intelektualną*, s. 199-200.

¹⁶ Por. D. Lipiec, *Podstawy teologiczne działalności charytatywnej*, s. 70.

¹⁷ Por. Jan Paweł II, *Solidarność z ludźmi niepełnosprawnymi* (8.03.1981 r.), w: *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II*, Watykan 1982, s. 349.

¹⁸ Por. R. Zapotoczny, *Osoba niepełnosprawna w Kościele*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 22(2014), nr 1, s. 105.

stołów, posłanych przez Mistrza, by głosili Ewangelię i uzdrawiali chorych? (por. Łk 9, 2)”¹⁹.

Misją Jezusa Chrystusa jest zbawienie każdego człowieka, a w sposób szczególny tego, który najbardziej jest pogrążony w grzechu czy chorobie. Takie osoby często nie mają możliwości wyzwolić się ze swoich braków bez Bożej pomocy. Pośród osób tego pokroju były również osoby niepełnosprawne intelektualnie. W Nowym Testamencie często jednak zaburzenia intelektualne są utożsamiane z opętaniem²⁰. Niezależnie jednak od pochodzenia niepełnosprawności, naturalnego czy nadprzyrodzonego, sam Chrystus swoją misję określił słowami: „Duch Pański spoczywa na Mnie, ponieważ Mnie namaścił i posłał Mnie, abym ubogim niósł dobrą nowinę, więźniom głosił wolność a niewidomym przejrzenie; abym uciśnionych odsyłał wolnymi” (Łk 4, 18). Podkreślał wielokrotnie również godność tych osób. Niepełnosprawni intelektualnie, jak każdy inny człowiek, mają zaproszenie na ucztę Chrystusa: „Lecz kiedy urządzasz przyjęcie, zaproś ubogich, ułomnych, chromych i niewidomych” (Łk 14, 13), a więc należą do wspólnoty Kościoła i należy im się troska duszpasterska po to, aby tak jak inni ochrzczeni, mogli korzystać z łask obecnych w Kościele²¹.

Cierpienie osoby niepełnosprawnej intelektualnie umożliwia jej naśladowanie Krzyża Chrystusa, dzięki któremu On zbawił świat. Człowiek pełnosprawny często może odczuwać pewnego rodzaju lęk przed osobami z niepełnosprawnością intelektualną. Jezus natomiast traktuje te osoby z niezwykłą godnością. Dla Niego takie osoby nie są na zewnątrz wspólnoty, a wręcz przeciwnie, są w samym jej środku²². W Ewangelii według św. Mateusza zostało zanotowane przesłanie Jezusa: „Idźcie i oznajmijcie Janowi to, co słyszycie i na co patrzycie: niewidomi wzrok odzyskują, chromi chodzą, trędowaci doznają oczyszczenia, głusi słyszą, umarli zmartwychwstają, ubogim głosi się Ewangelię” (Mt 11, 4-5).

Bóg, sam będąc Miłością miłosierną, obejmuje wszystkie osoby, nawet te z dysfunkcjami, w swoim planie zbawienia. Ofiaruje to zbawienie wszystkim, niezależnie od ich wad czy niedoskonałości. Pośród tych osób są również niepełnosprawni intelektualnie, którzy np. nigdy nie zachowają ciszy bądź skupienia w czasie Eucharystii. Chrystus jednak nikogo nie skreślał. Jego słowa: „Pozwólcie dzieciom przychodzić do mnie” (Łk 18, 16) oraz „Przyjdźcie do Mnie wszyscy, którzy utrudzeni i obciążeni jesteście” (Mt 11, 28) oznaczają zaproszenie skierowane do wszystkich ludzi, a jednocześnie zobowiązują Kościół

¹⁹ Franciszek, *Orędzie Ojca Świętego na XXX Światowy Dzień Chorego*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/sick/documents/20211210_30-giornata-malato.html (dostęp: 09.03.2024).

²⁰ Por. A. Malina, *Niepełnosprawni w przekazie biblijnym*, w: *Osoby niepełnosprawne w życiu społeczeństwa i Kościoła*, red. A. Bartoszek, D. Sitko, Tarnów 2003, s. 53.

²¹ Por. M. Ostaszewski, *W trosce o osoby niepełnosprawne intelektualnie*, „Studia Elbląskie” 7(2006), s. 136.

²² Por. B. Rozen, *Edukacja religijna osób z niepełnosprawnością intelektualną*, s. 198.

i duszpasterzy do pomocy tym, dla których, ze względu na niepełnosprawność intelektualną, trudniej jest realizować potrzeby związane z aspektami duchowymi człowieka²³.

3. Pneumatologiczne podstawy duszpasterstwa osób z niepełnosprawnością intelektualną

Duch Święty jest uosobieniem miłości między Ojcem a Synem. Zamieszkuje On w ludzkiej duszy. Ta obecność w człowieku pomaga mu w prowadzeniu i umacnianiu się w życiu duchowym. Św. Jan Paweł II nauczał, że Duch Święty przebywając w człowieku oświeca go od wewnątrz i pomaga mu żyć zgodnie z Ewangelią. Duch Święty jest więc obecny w każdym ochrzczonym człowieku, w tym w osobach z niepełnosprawnością intelektualną²⁴.

Już w momencie chrztu świętego Duch Święty wyciska na ochrzczonym niezatarte znamię, odradza łaską, czyni świętym i duchową świątynią, a więc napęłnia świętą obecnością Boga. W Konstytucji dogmatycznej o Kościele czytamy, że: „ochrzczeni bowiem stanowią przez odrodzenie i namaszczenie Duchem Świętym dom duchowy i święte kapłaństwo, aby przez wszystkie uczynki właściwe chrześcijaninowi składać duchowe ofiary i głosić moc Tego, który wezwał ich z ciemności do przedziwnego swego światła”²⁵. Natomiast św. Jan Paweł II zauważa w adhortacji apostolskiej *Christifideles laici*, że: „Nie będzie przesadą twierdzenie, że celem całej egzystencji świeckiego katolika jest dochodzenie do poznania radykalnej nowości chrześcijańskiej płynącej z Chrztu, sakramentu wiary po to, ażeby móc wypełniać swoje życiowe obowiązki zgodnie z otrzymanym od Boga powołaniem. Popatrzmy teraz konkretnie i z bliska na trzy podstawowe aspekty owej chrześcijańskiej nowości, które pomogą nam określić „sylwetkę” świeckiego: Chrzest odradza nas do życia dzieci Bożych, jednoczy nas z Jezusem Chrystusem i Jego Ciałem, którym jest Kościół, namaszcza w Duchu Świętym czyniąc każdego z nas duchową świątynią”²⁶. Z kolei w prefacji na Święto Chrztu Pańskiego możemy przeczytać takie słowa: „Duch Święty zstępując w postaci gołębicy, dał świadectwo, że Chrystus, Twój Sługa, został namaszczony i posłany, aby głosić dobrą nowinę ubogim”.

Po chrzcie świętym człowiek staje się zatem świątynią Ducha Świętego. Nie dzieje się to jednak za sprawą poznania intelektualnego danej osoby, a za łaską Pana Boga. To Bóg uświęca człowieka. Przebywanie Trzeciej Osoby Trójcy Świętej uświęca i konsekruje człowieka, bez względu na jej możliwości poznawcze czy intelektualne²⁷.

Zadaniem duszpasterzy jest pomoc osobom dotkniętym niepełnosprawnością intelektualną w odkrywaniu, na miarę ich możliwości poznawczych, prze-

²³ Por. tamże.

²⁴ Por. D. Lipiec, *Podstawy teologiczne działalności charytatywnej*, s. 73.

²⁵ Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen Gentium*, nr 10.

²⁶ Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Christifideles laici*, nr 10.

²⁷ Por. D. Lipiec, *Podstawy teologiczne działalności charytatywnej*, s. 74.

mieniającej mocy Ducha Świętego i Jego darów, budowanie świątyni Ducha Świętego, a więc formacja do świętości oraz pomoc w odkrywaniu osobistych charyzmatów i ich rozwój. To Duch Święty przypomina zaangażowanym w duszpasterstwo o potrzebie i misji głoszenia Słowa oraz dawania świadectwa o Chrystusie. Głoszenie Ewangelii wszystkim ludziom, bez względu na ich pełno- bądź niepełnosprawność, będzie owocne właśnie dzięki Trzeciej Osobie Boskiej. Dzięki działaniu Ducha Świętego ludzie ochrzczeni mogą tworzyć jeszcze głębszą wspólnotę z Bogiem w Trójcy Jedynym. To On obdarowuje wszystkich zdolnością miłowania, tak jak do końca Bóg nas umiłował (Por. 1 J 4, 10). Duch Święty asystuje ochrzczoneму, aby ta miłość była prawdziwa i trwała²⁸.

Nie można zapominać, że wspólnotę Kościoła tworzą wszyscy ludzie ochrzczeni, zarówno pełno-, jak i niepełnosprawni intelektualnie. Nikogo z tych niepełnosprawnych Pan Bóg nie wyklucza, a co za tym idzie, nie obdarza ich mniejszą ilością łask, darów czy owoców Ducha Świętego. Ich brak pełnego używania rozumu nie ogranicza działania Ducha Świętego. *Katechizm Kościoła Katolickiego* uczy, że „łaska sakramentalna jest łaską Ducha Świętego, udzieloną przez Chrystusa i właściwą każdemu sakramentowi. Duch uzdrawia i przemienia tych, którzy przyjmują sakrament, upodabniając ich do Syna Bożego”²⁹. Osoby dotknięte niepełnosprawnością intelektualną mają zatem takie samo prawo zarówno do troski duszpasterskiej o nich, jak i do możliwości korzystania z wszystkich sakramentów, jakie daje nam Kościół³⁰.

Spośród wszelkich darów, jakie Trzecia Osoba Boska udziela wszelkim ludziom (nie tylko tych powszechnie rozumianych jako siedem darów Ducha Świętego), największa jest miłość. Nauka Kościoła katolickiego głosi, że Kościół jest zgromadzeniem osób, które są związane miłością z Chrystusem, a przez Niego z całą Trójcą Świętą. Ten związek działa w ten sposób, że Duch Święty jest jednocześnie zarówno w Chrystusie, jak i w każdym człowieku. Chrystus jest Głową Kościoła, a ludzie Jego mistycznymi członkami. Dzięki kontaktowi z Chrystusem, Duch Święty doskonali i umacnia naszą wiarę, nadzieję i miłość oraz cementuje nasze powiązania z Bogiem³¹.

4. Eklezjologiczne podstawy duszpasterstwa osób z niepełnosprawnością intelektualną

Sobór Watykański II w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen Gentium* uczy, że Kościół to wspólnota wiary, nadziei i miłości³². Dodatkowo

²⁸ Por. B. Czyżewski, *Duch Święty. Cichy gość naszej duszy*, Gniezno 2017, s. 28-30.

²⁹ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, nr 1129.

³⁰ Por. K. Sosna, *Sakrament bierzmowania osób z niepełnosprawnością umysłową*, „Studia Pastoralne” 4(2008), s. 133.

³¹ Por. M. Gogacz, A. Andrzejuk, *Niepełnosprawność (Aspekty teologiczne)*, edycja internetowa pierwszego wydania 2009, <https://www.katedra.uksw.edu.pl/gogacz/ksiazki/niepelnosprawnosc.htm> (dostęp: 2.05.2024).

³² Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen Gentium*, nr 8.

w tejże Konstytucji możemy przeczytać, że każdy ma prawo otrzymać od swoich pasterzy wszelkie dobra duchowe Kościoła, szczególnie pomoc słowa Bożego i sakramenty³³. Dotyczy to wszystkich ludzi, a więc także osób niepełnosprawnych intelektualnie, które w sposób szczególny są wezwane do naśladowania Chrystusa w dźwiganiu Jego krzyża. Osoby te, jako pełnoprawni członkowie Kościoła, mają prawo oczekiwać pomocy ze strony osób, które są w pełni zdrowe³⁴.

Kościół, który jest wspólnotą, zawsze pragnie służyć drugiemu człowiekowi, a także być przyjacielem drugiego, szczególnie osób chorych, cierpiących i samotnych. Podstawową troską Kościoła jest troska o zbawienie każdego człowieka, więc również, a może nawet w szczególności, troska o osoby wymienione wyżej³⁵. Widać to szczególnie w dokumentach Soboru Watykańskiego II³⁶, a także w encyklikach papieży Jana XXIII³⁷, Pawła VI³⁸, Jana Pawła II³⁹, Benedykta XVI⁴⁰ czy Franciszka⁴¹.

Kościół naucza, że każdy człowiek, nawet ten najbardziej dotknięty niepełnosprawnością intelektualną, jest stworzony na obraz i podobieństwo Pana Boga. Nikt nie może więc zabrać tym osobom godności bycia człowiekiem. Wręcz odwrotnie, ludzie wierzący powinni jeszcze bardziej otwierać się na osoby dotknięte niepełnosprawnością intelektualną, co wynika z ewangelicznej misji Kościoła, do której Chrystus powołuje swoich uczniów⁴². Sobór Watykański II naucza, że „Kościół otacza miłością wszystkich dotkniętych ludzką słabością, co więcej w ubogich i cierpiących odnajduje wizerunek swego ubożego i cierpiącego Założyciela, stara się im ulżyć w niedoli i w nich usiłuje służyć Chrystusowi”⁴³.

Już w czasach apostoelskich Kościół troszczył się o ubogich, chorych i cierpiących. Dla pierwszych chrześcijan czymś naturalnym była postawa „dobrego samarytanina”. Nie zawsze jednak towarzyszyła temu myśl, jakie miejsce zajmują w Kościele najubożsi, w tym niepełnosprawni intelektualnie. Dopiero z czasem, z upływem lat, rosła świadomość, że Chrystusowe powołanie

³³ Tamże, nr 37.

³⁴ Por. M. Ostaszewski, *W trosce o osoby niepełnosprawne intelektualnie*, s. 137.

³⁵ Por. A. Prośniewska, *Osoba niepełnosprawna w nauczaniu Kościoła okresu posoborowego*, Niepokalanów 2013, s. 149.

³⁶ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, nr 9, 19, 35, 40; tenże, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium*, nr 8, 32, 41.

³⁷ Por. Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris*, nr 11, 44, 89.

³⁸ Por. Paweł VI, Encyklika *Populorum Progressio*, nr 14-15, 23-24.

³⁹ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, nr 15, 17-18, 22; tenże, Adhortacja apostoelska *Familiaris consortio*, nr 5, 30; tenże, Encyklika *Laborem exercens*, nr 8, 22.

⁴⁰ Por. Benedykt XVI, Encyklika *Deus Caritas est*, nr 20.

⁴¹ Por. Franciszek, Encyklika *Fratelli tutti*, nr 2.

⁴² Por. M. Ostaszewski, *W trosce o osoby niepełnosprawne intelektualnie*, s. 137.

⁴³ Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium*, nr 8.

apostolskie dotyczy wszystkich wierzących w Niego⁴⁴. Jak uczy Sobór Watykański II w swoich dokumentach, wszyscy tworzą jeden lud Boży i jednocześnie biorą udział w misji Kościoła: kapłańskiej, prorockiej i królewskiej. Każdy też jest zobowiązany do realizacji tego posłannictwa⁴⁵.

Św. Jan Paweł II nauczał, że niepełnosprawni nie oczekują jedynie wyzwolenia z niewoli grzechu, ale również z wszelkich form niepełnosprawności, a więc również tej intelektualnej. Dlatego oczekują od osób pełnosprawnych pomocy i wsparcia w zdobywaniu ufności we własne możliwości. Kościół, posłuszny nakazom Chrystusa, powinien działać w taki sposób, aby niepełnosprawni intelektualnie mogli odczuwać ulgę w cierpieniu, które ich dotyka⁴⁶. O godności osoby z niepełnosprawnością intelektualną Jan Paweł II mówił również z okazji Roku Ludzi Niepełnosprawnych w 1981 r.: „Człowiek upośledzony jest wobec Boga i wobec ludzi osobą, która posiada swoje prawa i obowiązki. (...) Wśród praw i obowiązków tych osób chciałbym podkreślić prawo odnoszące się do autentycznego rozwoju życia duchowego. Zwracając się do was, którzy w jakikolwiek sposób jesteście upośledzeni, zachęcam was, abyście wielkodusznie odpowiedzieli na wasze ludzkie i chrześcijańskie powołanie”⁴⁷. Temat praw osób z niepełnosprawnością jest zresztą obecny w wielu miejscach w nauczaniu św. Jana Pawła II. Podkreślał on wielokrotnie, że tym osobom należą się takie same prawa, jak osobom w pełni sprawnym, a co za tym idzie również troska duszpasterska. Doskonałym przykładem i wzorem do naśladowania dla każdego chrześcijanina jest sam Chrystus. Skoro On jest wzorem, to Kościół w sposób szczególnie powinien odkrywać wartość oraz wielkość ludzkiego cierpienia⁴⁸.

Bardzo ważnym dokumentem Kościoła dotyczącym osób z niepełnosprawnością intelektualną jest *Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych* z 4 marca 1981 r.⁴⁹ Zawarte są w nim zasady, na jakich powinna opierać się obecność niepełnosprawnych intelektualnie w społeczeństwie. Jest on również nie tylko dla chrześcijan swego rodzaju zachętą do pobudzenia w ludziach większej wrażliwości na osoby dotknięte tego rodzaju niepełnosprawnością⁵⁰.

⁴⁴ Por. B. Rozen, *Edukacja religijna osób z niepełnosprawnością intelektualną*, s. 195-196.

⁴⁵ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium*, nr 31; A. Zuberbier, *Bracia najmniejsi*, „Światło i cienie” 1991, nr 3, s. 28.

⁴⁶ Por. A. Prośniewska, *Osoba niepełnosprawna w nauczaniu Kościoła okresu posoborowego*, s. 162.

⁴⁷ R. Harmaciński, *Katecheza osób niepełnosprawnych umysłowo*, „Katecheta” 1998, nr 4-5.

⁴⁸ Por. A. Prośniewska, *Osoba niepełnosprawna w nauczaniu Kościoła okresu posoborowego*, s. 163; Jan Paweł II, *Osoba upośledzona posiada święte i nienaruszalne prawa. Msza Święta z udziałem niepełnosprawnych w Roku Jubileuszowym (Rzym 31.03.1984)*, w: tenże, *Ewangelia cierpienia*, Kraków 1997, s. 85.

⁴⁹ *Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych*, „Ateneum Kapłańskie” 76(1984), z. 1, s. 8-19.

⁵⁰ Por. M. Ostaszewski, *W trosce o osoby niepełnosprawne intelektualnie*, s. 137.

Podsumowanie

Duszpasterstwo osób z niepełnosprawnością intelektualną ma swoje źródło w Trójcy Świętej oraz w nauczaniu Kościoła. Jego celem jest takie ukształtowanie człowieka, aby zechciał na miarę swoich możliwości poznawczych w pełni wykorzystać swoje rozumowanie na rzecz wspólnoty parafialnej oraz całego Kościoła. Nie powinno być żadnych wątpliwości, że objęcie tych osób troską duszpasterską to realizacja podstawowego zadania Kościoła, jakim jest przybliżanie człowieka do odwiecznej miłości Pana Boga. Nie da się nie zauważyć, że niestety tego rodzaju duszpasterstwo nie jest rozwinięte w sposób należyty. Często ogranicza się jedynie do lekcji religii w szkole specjalnej. Jest to forma edukacji religijnej, ale zapomina się np. o opiece nad tymi osobami w wieku dorosłym, choćby w Warsztatach Terapii Zajęciowej, Środowiskowych Domach Samopomocy czy wreszcie w samych parafiach. Wynika to najpewniej z braku duszpasterzy, którzy są odpowiednio przygotowani do podejmowania się tego zadania. Z pewnością pewnym problemem mogą być również środki finansowe potrzebne do prowadzenia tego rodzaju duszpasterstwa. Bardzo ważne więc jest, aby duszpasterstwo osób z niepełnosprawnością intelektualną było powierzane kapłanom odpowiednio do tego przygotowanym. Dobrym pomysłem byłoby już na etapie seminaryjnym kształtować kleryków tak, aby w czasie swojej formacji mieli kontakt z niepełnosprawnymi intelektualnie, np. przez praktyki w ośrodkach zajmujących się tymi osobami.

W *Dokumencie Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych* odnajdujemy wielką zachętę do podjęcia starań duszpasterskich na tym polu. Działania te mają na celu przede wszystkim nie odrzucać osób z niepełnosprawnością intelektualną, a włączać je w życie jako członków poszczególnych wspólnot. Zauważyć należy, że od powstania tego dokumentu minęło już ponad 40 lat, a co za tym idzie świadomość potrzeby wspierania osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz potrzeba ich duszpasterstwa znacznie wzrosła. Daje to wielką nadzieję na to, że ta forma duszpasterstwa będzie się stale rozwijać.

* * *

Streszczenie

Duszpasterstwo osób z niepełnosprawnością intelektualną, podobnie jak i wszelka inna działalność duszpasterska Kościoła ma swoje oparcie w Objawieniu Bożym oraz Magisterium Kościoła. W artykule zostały przedstawione teologiczne podstawy duszpasterstwa tych osób. W pierwszym rozdziale zostały ukazane trynitarne podstawy duszpasterstwa osób z niepełnosprawnością intelektualną. Źródłem troski o takie osoby jest miłość Trójcy Świętej oraz to, że Trzy Osoby Boskie udzielają tej miłości każdemu człowiekowi, bez względu na jego władze umysłowe. Następnie zostały omówione chrystologiczne

podstawy tego duszpasterstwa. Opierają się one na kontynuacji zbawczej misji Chrystusa. Podstawy pneumatologiczne opisane w trzecim rozdziale wynikają z faktu, że każdy człowiek po chrzcie świętym staje się świątynią Ducha Świętego, a co za tym idzie, jest w równej mierze obdarowywany darami, z których największa jest miłość. Wskazane na końcu podstawy eklezjologiczne wiążą się natomiast z troską Kościoła o zbawienie każdego człowieka, bez względu na jego stan zdrowia czy niepełnosprawność.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo, niepełnosprawność intelektualna, godność, zaburzenia.

Theological Foundations of the Ministry for People with Intellectual Disability

Summary

The pastoral care of people with intellectual disabilities, like all other pastoral activities of the Church, is based on Divine Revelation and the Magisterium of the Church. This work presents the theological foundations of the pastoral care of people who, at first glance, may for some people be excluded from pastoral care due to their lack of full discernment. The first chapter presented the Trinitarian foundations. The source of care for people with intellectual disabilities is the love of the Holy Trinity and the fact that the Three Divine Persons give this love to every person, regardless of their mental abilities. Then the Christological foundations of this pastoral ministry were discussed. They are based on the continuation of Christ's saving mission. The pneumatological foundations described in the third chapter result from the fact that after baptism, every person becomes a temple of the Holy Spirit and, therefore, is equally endowed with gifts, the greatest of which is love. The last, ecclesiological foundations, are related to the Church's concern for the salvation of every person, regardless of their health condition or disability.

Keywords: pastoral care, intellectual disability, dignity, disorders.

Bibliografia

Źródła

Dokumenty Soboru Watykańskiego II

Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, nowe tłumaczenie, Poznań 2002, s. 104-166.

Konstytucja duszpasterska o Kościele *Gaudium et spes*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, nowe tłumaczenie, Poznań 2002, s. 526-606.

Nauczanie papieży

Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris* (11.04.1963), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_xxiii/encykliki/pacem_in_terr_11041963 (dostęp: 04.05.2024).

- Paweł VI, Encyklika *Populorum progressio* (26.03.1967), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/encykliki/populorum_progressio_26031967 (dostęp: 04.05.2024).
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Christifideles laici* o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie 20 lat po Soborze Watykańskim II (30.12.1988), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_30121988_christifideles-laici.html (dostęp: 04.05.2024).
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym (22.11.1981), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_19811122_familiaris-consortio.html (dostęp: 04.05.2024).
- Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens* (14.09.1981), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091981_laborem-exercens.html (dostęp: 04.05.2024).
- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (4.03.1979), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_04031979_redemptor-hominis.html (dostęp: 04.05.2024).
- Jan Paweł II, *Solidarność z ludźmi niepełnosprawnymi* (8.03.1981), w: *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II*, Watykan 1982, s. 349.
- Jan Paweł II, *Katecheza Bóg jest niewysłowioną i przenajświętszą Trójcą: Ojcem, Synem i Duchem Świętym*, w: Jan Paweł II, *Co to znaczy wierzyć?*, Warszawa 1988, s. 109-112.
- Jan Paweł II, *Osoba upośledzona posiada święte i nienaruszalne prawa. Msza Święta z udziałem niepełnosprawnych w Roku Jubileuszowym* (Rzym 31.03.1984), w: Jan Paweł II, *Evangelia cierpienia*, Kraków 1997, s. 81-84.
- Benedykt XVI, Encyklika *Deus caritas est* (25.12.2005), https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est.html (dostęp: 04.05.2024).
- Benedykt XVI, *Spółczesność na obraz Boga*, OsRomPol 39(2008), nr 6, s. 7.
- Franciszek, Encyklika *Fratelli tutti* (4.10.2020), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html (dostęp: 04.05.2024).
- Franciszek, *Orędzie Ojca Świętego na XXX Światowy Dzień Chorego*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/sick/documents/20211210_30-giornata-malato.html (dostęp: 09.03.2024).

Dokumenty Stolicy Apostolskiej

- Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych*, „Ateneum Kapańskie” 76(1984), z. 1, s. 8-19.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2020.

Literatura

- Czyżewski B., *Duch Święty. Cichy gość naszej duszy*. Gniezno 2017.
- Dettlaff R., *O godności ludzi z upośledzeniem umysłowym*. „Studia Gdańskie” 14(2001), s. 297-311.
- Gogacz M., Andrzejuk A., *Niepełnosprawność (Aspekty teologiczne)*, edycja internetowa pierwszego wydania 2009, <https://www.katedra.uksw.edu.pl/gogacz/ksiazki/niepelnosprawnosci.htm> (dostęp: 2.05.2024).
- Harmaciński R., *Katecheza osób niepełnosprawnych umysłowo*. „Katecheta” 1998, nr 4-5.
- Kornas-Biela D., *Osoba niepełnosprawna, chora, cierpiąca: nauczanie Jana Pawła II*, w: *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, red. D. Kornas-Biela, Lublin 2000, s. 357-384.
- Lipiec D., *Podstawy teologiczne działalności charytatywnej*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 12(2017), nr 3, s. 65-83.
- Long J.M., *The Human Being as Body and Soul*, „Studia Elckie” 22(2020), nr 3, s. 313-324.
- Madej-Babula M., *Wychowanie religijne w procesach integracyjnych*, w: *Etyczne i duchowe potrzeby osób niepełnosprawnych*, red. R. Buchta, K. Sosna, Katowice 2007, s. 16-19.

- Malina A., *Niepełnosprawni w przekazie biblijnym*, w: *Osoby niepełnosprawne w życiu społeczeństwa i Kościoła*, red. A. Bartoszek, D. Sitko, Tarnów 2003, s. 46-62.
- Ostaszewski M., *W trosce o osoby niepełnosprawne intelektualnie*, „Studia Elbląskie” 7(2006), s. 135-145.
- Pawlak Z., *Duszpasterstwo*, w: *Katolicyzm A-Z*, red. Z. Pawlak, Poznań 1983, s. 84-85.
- Prośniewska A., *Osoba niepełnosprawna w nauczaniu Kościoła okresu posoborowego*, Niepokalanów 2013.
- Rozen B., *Edukacja religijna osób z niepełnosprawnością intelektualną. Studium pedagogiczno-religijne*, Olsztyn 2008.
- Sosna K., *Sakrament bierzmowania osób z niepełnosprawnością umysłową*, „Studia Pastoralne” 4(2008), s. 122-137.
- Zapotoczny R., *Osoba niepełnosprawna w Kościele*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 22(2014), nr 1, s. 103-126.
- Zuberbier A., *Bracia najmniejsi*, „Światło i cienie” 1991, nr 3, s. 28.